

ἀτερπές ἡγοῦμεθα γνωρίσαι τοῖς φίλοις ἀκροω-
μένοις ὅσα ὁ παραδοξολόγος εἶναι δοκῶν φιλό-
σοφος ἐφιλοσόφησε περὶ τοῦ πάθους, ὃν ἔρωτα
συνήθως καλοῦμεν, εἴπερ ἄλλο τι, μᾶλλον δὲ
μόνον αὐτὸ συντελοῦν εἰς τὸ συνεχές τοῦ ἀν-
θρωπίου καὶ τῆς κακοδαιμονίας αὐτοῦ. Ἡ
θεωρία δὲν εἶναι πάντῃ νέα. Ὁμοίαν ἀνέπτυ-
ξεν ἤδη Πλάτων ὁ δαιμόνιος ἐν τῷ Συμποσίῳ.

Κατὰ Σοπενναύερν ὁ καλούμενος ἔρωσ ἐστὶ
τις ἀπάτη δεινὴ, εἰς ἣν ἐμβάλλει διηνεκῶς
τὸν ἄνθρωπον ἀπατεῶν δεινός, ὡς ἐστὶ τὸ βού-
λευσθαι ζῆν. Τὸ κινεῖν αἰτίον ἐνταῦθα καὶ τὸ
τέλος ἢ τὰγαθὸν ἐστὶν ἡ διαδεξομένη γενεά,
ἢ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ, τ. ἔ. τῆς ἰδίας
γενέσεως, περιβάλλει καὶ κατασαγηνεύει τὴν
δυστυχῆ παρούσαν θελγήτροις καὶ γοητεύμασι
παντοίοις, ἀφαιροῦν ἀπὸ τοῦ δυστυχοῦς ἐρώντος
ἡσυχίαν, εὐτυχίαν (εἰ ποτέ τιν' ἔσχε), καὶ αὐ-
τῇ ἐνίοτε τὴν ζωὴν. Εἰσι δὲ τοσοῦτον ἰσχυρὰ
καὶ ἀκαταγώνιστα τὰ δι' ὧν σαγηνεύει τὸν
δύστηνον, ὥστε καὶ συνειδῶτα τινὰ τὸ δέλεαρ
ἀκοντα δουλοῖ καὶ ὑποχείριον ποιεῖται. Οὕτω
τὸ γένος ἀντικαταλλαττόμενον τὴν ἐκάστου
τῶν ἀτόμων ὑπαρξιν ἀντὶ τῆς ἑαυτοῦ παρί-
σταται περιβεβλημένον ὕψιν αἰσθημάτων με-
στοῦ μὲν εὐδαιμονίας, ἐξαφανιζομένου δ' ἅμα
τῇ τοῦ σκοποῦμένου πληρώσει¹.

Ἔστι μὲν οὖν, ὡς εἵπομεν, ἡ θεωρία καὶ
παρὰ Πλάτωνι· διαφέρει δὲ τῆς τοῦ Γερμανοῦ
φιλοσόφου τούτου, ὅτι παρὰ τούτῳ μὲν ὑπὸ τῷ
τοῦ ἔρωτος εἶδει κινεῖ τὸν ὄντα τὸ γενησόμενον
ἢ τὴν γενεάν τὴν παρούσαν ἢ διαδεξομένην,
παρ' ἐκείνῳ δὲ τὸ κινεῖν ἐστὶν αὐτὸ τὸ κινου-
μενον ἢ ἐρών, ἀθανασίας ὀρεγόμενον, οὐ μὴ
δυνάμενον ἐν ἑαυτῷ τυχεῖν, ἐφικέσθαι βούλεται
ἐν τῷ τάκῳ. Ἴδου δὲ τὸ τοῦ φιλοσόφου χωρίον
(Συμποσ. 207, C.):

Κυοῦσι πάντες ἄνθρωποι καὶ κατὰ τὸ σῶμα
καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν, καὶ ἐπειδὴν ἐν τινὶ ἀγίω-
νία γένωνται, τίκτειν ἐπιθυμεῖ ἡμῶν ἡ φύσις·
τίκτειν δὲ ἐν μὲν αἰσχυρῷ οὐ δύναται, ἐν δὲ τῷ
καλῷ· ἡ γὰρ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συνουσία τό-
κος ἐστίν. Ἔστι δὲ τοῦτο θεῖον τὸ πρᾶγμα, καὶ
τοῦτο ἐν ὀνητῷ ὄντι τῷ ζῳίῳ ἀθάνατον ἐνεστίν,
ἡ κύησις καὶ ἡ γέννησις· τὸ δὲ ἐν τῷ ἀναρμό-
στῳ ἀδύνατον γενέσθαι· ἀνάρμωστον δ' ἐστὶ τὸ
αἰσχυρὸν παντὶ τῷ θείῳ, τὸ δὲ καλὸν ἀρμόττον.

1) Πρβλ. τοῦ φιλοσόφου Πραγματείας ἄλλας τε
καὶ τὴν Χαρακτηριστικὴν τοῦ βούλε-
σθαι ζῆν, καὶ τὴν Μεταφυσικὴν τοῦ
ἔρωτος.

Μοῖρα οὖν καὶ Εἰλείθια ἢ καλλονὴ ἐστὶ τῇ γε-
νέσει· διὰ ταῦτα ὅταν μὲν καλῷ προσπελάξῃ
τὸ κυοῦν, καὶ εὐφραίνόμενον διαχειταὶ καὶ τίκτει
τε καὶ γεννᾷ· ὅταν δὲ αἰσχυρῷ, σκυθρωπὸν τε καὶ
λυπούμενον συσπειρᾶται καὶ ἀποτρέπεται καὶ
ἀνειλλεται καὶ οὐ γεννᾷ, ἀλλὰ ἴσχυον τὸ κῆμα
χαλεπῶς φέρει· ὅθεν δὴ τῷ κυοῦντι τε καὶ ἤδη
σπαργῶντι πολλὴ ἢ πτοήσις γέγονε περὶ τὸ
καλὸν διὰ τὸ μεγάλης ὠδίνος ἀπολύειν τὸν ἔ-
χοντα. Ἔστι γὰρ οὐ τοῦ καλοῦ ὁ ἔρωσ, ἀλλὰ
τῆς γενέσεως καὶ τοῦ τόκου ἐν τῷ καλῷ ὅτι
ἀειγενές ἐστὶ καὶ ἀθάνατον ὡς ὀνητῷ ἢ γέν-
νησις· ἀθανασίας δὲ ἀναγκαῖον ἐπιθυμεῖν μετ'
ἀγαθοῦ ἐκ τῶν ὁμολογημένων, εἴπερ τοῦ ἀ-
γαθοῦ ἑαυτῷ ἀεὶ εἶναι ἔρωσ ἐστίν· ἀναγκαῖον
δὲ ἐκ τούτου τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀθανασίας τὸν
ἔρωτα εἶναι.—

Τοσαῦτα, τὸ γε νῦν ἔχον, εἰρήσθωσαν περὶ
τῆς καθόλου καὶ ἰδίᾳ τῆς Σοπενναύερν ἀπαι-
σιοδοξίας, οὐκ ἀρέσκοντά τισιν ἴσως, ὑπὸ τῶν
πλείστων ὁμῶς, κἂν μὴ προφανῶς τὴν ἀλή-
θειαν αὐτῶν ὁμολογῶσιν, ἐν τῇ καρδίᾳ σιωπη-
λῶς ὡς ἀληθῆ δεκτὰ γενόμενα· ἐστὶ δ' ἡμῖν
ἐλπίς ὅτι συγγνώμην ἔξουσιν ἡμῖν οἱ φίλοι
παρόντες τῶν οὐκ ὀλίγων ἐλλείψεων, ἃς εὗρον
ἐν τοῖς ρηθείσι, καὶ ὧν αὐτοῖς ὑπισχνούμεθα
τὴν ἀναπλήρωσιν ἐν ἑτέρᾳ προσεχει περὶ τῶν
αὐτῶν πραγματείας.

B'.

Συμφεδὰ πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν, ἣν ἐποίησά-
μεθα τῷ σεβαστῷ κυρίῳ προέδρῳ δηλώσαντι
μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ πρώτου τῆσδε τῆς
πραγματείας μέρους τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως ἐν ἀ-
ναγνώσματι δευτέρῳ προσθῶμεν τοῖς ἐκεῖ ρη-
θείσι καὶ εἴ τι τις τῶν ἀρχαίων ἢ τῶν νεωτέ-
ρων ἄλλο περὶ τούτων εἶπεν ἢ ἔγραψεν, ἐρχό-
μεθα νῦν, ὅπως, ὅση δύναμις, ἀναπληρώσωμεν,
εἴ τι παρελίπομεν ἐν ἐκείνῳ περὶ τῶν αὐτῶν
σπουδαίων ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἢ τῶν νεωτέρων
Ἑλλήνων ἢ ὑπὸ τῶν ἄλλων εἰρημένον. Ὅθεν ἔ-
σται τὸ νῦν ἀνάγνωσμα, ὡς ἔπος εἶπειν, ἀνα-
πληρωτικὸν τοῦ πρώτου· ἐπειδὴ δ' ἐν ἐκείνῳ
τὸ μὲν πρῶτον ἐξηνέγκαμεν ὅσα τοιαύτης ἐν-
νοίας ἀπεφήναντο τῶν ἀρχαίων οἱ ποιηταὶ καὶ
οἱ φιλόσοφοι, εἶτα τὰς ἡμετέρας αὐτῶν διὰ
βραχυτάτων περὶ τούτων σκέψεις, ἔσχατον δὲ
ἐν κεφαλαίῳ τὰ Σοπενναύερν τῷ φιλοσόφῳ περὶ
αὐτῶν περιφλοσοφημένα, κατὰ ταῦτά καὶ νῦν
τὸ μὲν πρῶτον ἐροῦμεν ὅσα τότε παρελίπομεν
ἐκ τῶν ἀρχαίων ὀλίγα τινὰ καὶ ἐκ τῶν Περ-

σῶν ποιητῶν συμπαραθέντες, ἀναπληρώσαντες εἶτα τὰς ἡμῶν αὐτῶν θεωρίας ἐπιστέφομεν τὴν πραγματείαν δι' ὧν Ἄρτμαννος ὁ τοῖς Σοπενναυέρου διδάγμασιν ἀκολουθήσας ἐφιλοσόφησε περὶ τούτων ἢ δυνατὸν ἐν βραχυτάτοις.

Τῶν οὖν ἀρχαίων αἱ ῥήσεις πᾶσαι τοῦτο μὲν τὴν ἐπικράτειαν ἐξαγγέλλουσι τοῦ κακοῦ τὴν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὸ ἐκ τούτου μὴ φοβερὸν, ἀλλὰ πολλάκις καὶ σωτήριον καὶ πρῆσιν τῶν θανάτου, τοῦτο δὲ τὸ μέγιστον τοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ πάσης εὐεστοῦς καὶ εὐδαιμονίας ἀβέβαιον καὶ ἀστατον. Ἀρξώμεθα δὲ πρῶτον ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν ποιητῶν εἰπόντος ἐν Ἰλ. 527—533.

ὡς γὰρ ἐπεκλώσαντο θεοὶ δευλοῖσι βροτοῖσι,
ζῶσειν ἀγγυμένοις· αὐτοὶ δὲ τ' ἀκηδέες εἰσί.
Δοῖσὶ γὰρ τε πίθου καταλείεται ἐν Διὸς οὐδὲι
ἐσθίων οἶα δίδωσι, κακῶν, ἕτερος δὲ ἐσθίων.

Ἄλλαχού δὲ πάλιν (Ὀδ. Σ. 130).

οὐδὲν ἀκιδνότερον γὰρ τρέφει ἀνθρώποιο.

Καθ' Ἡσίοδον ἢ Πανδώρα, διανοίξασα τῇ χειρὶ τὸν πίθον, ἐν ᾧ περιείχοντο τὰ κακὰ, κατεσκεδάσατο τὸ πλῆθος αὐτῶν εἰς τὴν οἰκουμένην.

ἀλλὰ γυνὴ χεῖρεσσι πίθου μέγα πῶμ' ἀπελοῦσα
ἐσκεδάσα· ἀνθρώποισι δὲ μέδετο κήδεα λυγρὰ.

καὶ μετ' ὀλίγον.

Ἄλλα δὲ μυρία κακὰ κατ' ἀνθρώπους ἀλάττει·
πλείη μὲν γὰρ γὰρ κακῶν, πλείη δὲ θάλασσα·
νοῦσοι δ' ἀνθρώποισιν ἐφήμεροι, αἱ δ' ἐπὶ νυκτὶ
αὐτόματοι φοιτῶσι, κακὰ θνητοῖσι φέρουσαι.

Ἐκ τούτου δ' Αἰσχύλος ὁ ποιητῆς ἀπαλλαγὴν θεωρῶν τῶν ἐν τῷ βίῳ κακῶν τὸν θάνατον, ἐπιπλήσσει τοῖς κακῶν αὐτὸν νομίζουσι λέγων.

ὡς οὐ δικαίως θάνατον ἔχουσιν βροτοὶ
ὅσπερ μέγιστον ῥῆμα τῶν πολλῶν κακῶν.

Μνημονευτέον δ' ἐτι τὸ τοῦ Πινδάρου: τί δέ τις; τί δ' οὐτις; σκιας ὄναρ ἀνθρώπου· δι' ὧν ὁ ποιητῆς μεθ' ὑπερβολῆς τινος ἐμφαντικῶς καὶ τεχνηέντως τὴν ἀνθρωπίνην ἐδήλωσε ματαιότητα· διότι τί σκιας ἀσθενέστερον; ὥστε τὸ ταύτης ὄναρ οὐδὲ φαντασίας οὐδὲ λόγου δεκτικὸν ὑπάρχει. Πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν ἑτέρῳ χωρίῳ:

Ἐν παρ' ἐσθλῶν σύνδου πῆματα δαίονται βροτοῖς
(ἀθάνατοι).

Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ Σιμωνίδης ὁ ποιητῆς:

ἀνθρώπων ὀλίγον μὲν κάρτος, ἀπρακτοὶ δὲ μεληδόνες·
αἰῶνι δὲ παύρῳ πόνος ἀμρὶ πόνῳ· ὁ δ' ἄφυκτος ἡμῶς
ἐπικρέμαται θάνατος.

Ἰδίᾳ δὲ μνημονευτέος ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἡγησίας ὁ διὰ τὴν διδασκαλίαν πεισιθάνατος ἐπικληθεὶς, οὗ τὰ μὲν ἔργα δὲν διεσώθησαν, αὐτὸς δὲ κατὰ Διογένη τὸν Λαέρτιον ἐδόξαζεν ὅτι ἡ εὐδαιμονία ἐστὶ τι ὅλως ἀδύνατον τῷ ἀνθρώπῳ· διότι τὸ μὲν σῶμα πολλῶν ἀναπέπληται παθημάτων, ἡ δὲ ψυχὴ συμπαθεῖ τῷ σώματι καὶ ταράττεται, ἡ δὲ τύχη πολλὰ τῶν κατ' ἐλπίδα κωλύει· ὅθεν ὁ θάνατος ἦν αὐτῷ προτιμότερος τῆς ζωῆς. Λέγει δὲ περὶ τούτου ὁ Κικέρων ἐν τοῖς *Τουσκουλιανοῖς* 1,34: a malis igitur mors abducit, non a bouis, verum si quaerimus· et quidem hoc a Cyrenaico Hegesia sic copiose disputatur, ut is a rege Ptolemaeo prohibitus esse dicatur illa in scholis dicere, quod multi, iis auditis, mortem sibi ipsi consciscerent. Ἦν δ' αὐτῷ καὶ πραγματεία συντεταγμένη κατὰ τὸν αὐτὸν *Ἀποκαρτερῶν*, ἐν ᾧ τινα περιέγραψεν, ὅς ἀποχωρῶν δι' ἀσιτίας τοῦ βίου καὶ ἀποτρεπόμενος ὑπὸ τῶν φίλων ἐσαφήνιζεν αὐτοῖς τὰ τοῦ βίου δεινὰ.

Μνημονευτέα δ' ἐτι καὶ τὰ τοῦ ποιητοῦ Σιμωνίδου τοῦ Ἀμοργίνου, τὰ τῶν ἀνθρώπων ἀριθμοῦντος ἐν τοῖςδε κακὰ:

φθάνει δὲ τὸν μὲν γῆρας ἄζηλον λαβόν,
πρὶν τέρμ' ἔκηται· τοὺς δὲ δύστηνοι νόσοι
φθέρουσι θνητῶν· τοὺς δ' Ἄρει δεδμημένους
πέμπει μελαίνης Ἀΐθης ὑπὸ χθονός·
οἱ δ' ἐν θαλάσῃ λαίλαπι κλονεύμενοι
καὶ κύμασιν πολλοῖσι πορφυρῆς ἄλδος
θνήσκουσιν, εὔτ' ἂν μὴ συνήσωνται ζεῖν·
οἱ δ' ἀγχόνην ἄφαντο δυστήνῳ μόρῳ,
κούτάγρετοι λείπουσιν ἡλίου φάος.
Οὔτω κακῶν ἄπ' οὐδέν· ἀλλὰ μυρία
βροτοῖσι κῆρες κἀνεπίφραστοι δῦαι
καὶ πῆματ' ἐστίν.

Καὶ ταῦτα μὲν, ἵνα μὴ πέρα τοῦ δέοντος μακρηγορῶμεν, ἀρκείτωσαν ἐκ τῶν πολλῶν, ὧν ἂν τις εὔροι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐξαγγελτικῶν τῆς ἀνθρωπίνης ματαιότητος καὶ τῆς ἐπικρατείας τοῦ κακοῦ τῆς ἐν τῷ βίῳ.

Ἐκ δὲ τῶν ἀλλοεθνῶν μυρία δυνάμενοι παραβεῖναι τοιαῦτα τῆς φαυλότητος τοῦ βίου μαρτύρια, περιοριζόμεθα συντομίας χάριν εἰς τὰ ὀλίγα τὰδε:

Καὶ Σάδιος (Σαμ.) μὲν ὁ ποιητῆς ἐμφαντικώτατα δηλοῖ τὴν οὐδενίαν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τοῖςδε (Ῥοδ.).

بخور اندوه آنکه چیزی نیست
هم مشو شاد مانکه چیزی نیست
در کد راز جهان که چیزی نیست

گر جهان زدست تو برود
عالی نیز اگر بدست آید آیر
بد و نیک جهان چو در کد شد

ἄπερ εἰσι μεθερμηνευόμενα :

Κἂν ἐκφύγη τῆς σῆς χειρὸς ὁ κόσμος, μὴ ἀδυνατοῖ· διότι μηδὲν ἔστι. Κἂν καταστῆς ποτε κύριος τοῦ κόσμου, μὴ χαίρει· διότι μηδὲν ἔστι. Ἄφου δὲ παρέλθωσι τὰ κακὰ καὶ τὰγαθὰ τοῦ κόσμου, παρέλθε καὶ σὺ· διότι μηδὲν ἔστι.

Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐπέρωθε (αὐτ. κεφ. α').

جهان ای برادر من
دل اندر جهان آفریننده
مکن آنکه بر ملک دنیا
که بسیارس چون تو پروردگار
چو آنکه رفتن جان پاک
چه بر نخت مردن چه بر روی ناک

ὑπερέσται μεθερμηνευόμενον :

'Ο κόσμος, ὡ ἀδελφε, παραμένει οὐδέν· διὸ μόνον ἀνάθεα τῷ δημιουργῷ τὴν ψυχὴν μὴ στηρίζου τοῖς ἀγαθοῖς τοῦ κόσμου· διότι πολλοὺς ἡμοῖους ἐθρέψεν ἤδη καὶ ἀπόλλεσεν. Ὅταν ἀπαίρη ἢ ἀγνή ψυχὴ (κατὰ λέξιν: ὅταν (αὐτὴ) κρούσῃ τὸ τῆς ἀποδημίας τύμπανον), τί (διαφέρει) τὸ τελευταῖον ἐπὶ θρόνου, καὶ τί τὸ χαμαι;
'Ο δὲ Χασένης Χαίζης ὁ τοῦ ποιήματος *Kunari Suhili* (انوار سوهیلی) ποιητῆς εἰκάζων πτώματι τὴν γῆν ὑπὸ γυπῶν περιεστοιχισμένον λέγει :

این جهان بر مثال مردار است
گر کسان کرد او هزار هزار
این مر آنرا همی زند تخلص
و آن مر آنرا همی زند منقار
اندر الامر بر پرند
وز هم باز ماند این مردار

Τουτέστιν. Ὁ κόσμος οὗτος ἡμοῖός ἐστι πτώματι γυφί περιεστοιχισμένον μυρίοις, αἱ διαπλήσσουσιν ἀλλήλους· οἱ μὲν τοῖς ῥήμασιν, οἱ δὲ τοῖς ὄνυσιν. Τέλος ἐκεῖνοι μὲν ἀφρίπτανται πάντες, ἐκ δὲ πάντων ἀπολείπεται τὸ πτώμα.

Καὶ πάλιν ἔλλοθε :

ما فلك معمره شد بی خار غم
یک کل شاری چو زنگاری کس نیافت
کلهستان فر را در مرغزار روزگار
نوبهاری خالی از باد خدائی کس نیافت

Τουτέστιν. Ἐξ οὗ ὁ οὐρανὸς ἐγένετο τῆς οἰκουμένης τῆσδε κυβερνήτης, οὐδείς ἀνθρώπων εὖρε βόθρον ἐν εὐφροσύνης ἐν τῷ κήπῳ τῆς ζωῆς

ἄνευ ἀκάνθης ἀλγηθόνος, οὐδὲ τὴν τοῦ βίου βόθρινον ἐν τῷ λαμῶνι τοῦ χρόνου γευομένην τοῦ ἔαρος ἄνευ τοῦ μετοπωρινοῦ ἀνέμου.

Παραμυρηθὴ δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τοῖσδε :

سپنج کبج بی ریح نتوان یافت
و هیچ گل بی آزار خار نتوان چید

οὐκ ἔστι θεσκαζόν εύρειν ἀπόνως, οὐδὲ βόθρον ἄνευ νυγμοῦ ἀκάνθης.

Διεθόντες οὗτοι διὰ βραχέων ἔστιν ἂ τῶν τὰς ἀρχαίους παρὰ τοῦ βίου τοῦ τῶν ἀνθρώπων εἰρημένον, ἐργάζεσθαι νῦν εἰς τὰς ἡμετέρας αὐτῶν παρὰ τοῦτου θεωρίας καὶ σκέψεις.

Θεωροῦντες ἐν γένει τὴν ἀστρονομικὴν καὶ φυσικὴν κατὰστασιν τοῦ πλανήτου, πρὸς ὃν ἀνεκποσπύσταις, οὕτως εἰπεῖν, ὑπάρχει τὸ ἡμέτερον εἶναι συνημμένον, εύρίσκομεν ὅτι οὗτος ἀπέχει πορρωτάτω τοῦ εἶναι τῶν κόσμων ὁ κἀλλίστος. Ὁ ἄνθρωπος, ὡςπερ ἐλέγομεν ἤδη διὰ λέξεων ἄλλων ἐν τῇ πρώτῃ τῆς πραγματείας μέρει, διατελεῖ συνεγόμενος ἐπὶ τῆς γῆς ἀγῶνι διηγεσθαι πρὸς τὴν ἀδυσώπητον μητρικὴν ἢ φύσιν. Αὕτη συνεχῶς ἀγωνίζεται ὡς ἄλλοτε μὲν βράδιον, ἄλλοτε δὲ θάπτεον, ἄλλοτε πάλιν ἐν χρόνῳ στιγμῇ φθείρη καὶ ἐξαρανίση ἕρδην ἕσθ' ὁ ταλαίπωρος ἄνθρωπος ἰδρύεται πολλῇ καὶ πόνοις καὶ μύθοις ἀτρότοις ἐν χρόνῳ μακρῷ δημιουργεῖ καὶ παρασκευάζει· ἔστι πολέμιος, πρὸς ὃν οὐδέποτε διαλλαγὴ τις ἢ φιλία τυγχάνει δυνατή. Διὸ τὸ ἐξ ἀρχῆς ὁ δυστυχῆς κίτονμαζόμενος ἡγεμῶν τῆς γῆς μὴ δυνάμενος ἀντιπαραλαίσει μόνος πρὸς τὸν δεινὸν καὶ ἀδυσώπητον δυσμενῆ, συνέστησε τὰς κοινωνίας καὶ πολιτείας, ὡςπερ τὸ κατὰ δύναμιν ἀπὸ τῆς ἐκεῖνης ἀσπίργου τυραννίδος ἀπαλλαγεῖς καλλίωνη μᾶλλον τινὸς βαθμοῦ καὶ βελτιώσῃ τὸν βραχὴν αὐτοῦ βίον. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι μῶλις ποτὲ μετὰ γλιχάδων ἐτῶν ἀνεκδιηγήτους ἀγῶνας ἐπέτυχέ τινος εὐζωίας, ἧς καὶ αὐτῆς ἐλάχιστον ἀπολαίσει τῷ ἀνθρωπείῳ τὸ πλείστον. Ἔστι δ' ἡ γῆ θεωρουμένη καθόλου μοχθηρὰ καὶ σκληρὰ ξενιδύχος, ἀντὶ πολλῆς τιμῆς τὰς ἐξί-

τήλους και βραχείας ἡμῖν ἡδονάς, ἃς ποτε παρέχει, πωλοῦσα. Καὶ πρῶτον, ἐάν θεωρήσωμεν τὴν θερμοκρασίαν, ὀλίγιστοι βεβαίως εἰσὶν ἐπὶ τοῦ Πλανήτου τόποι, ἐνθα διὰ παντός ἐπικρατεῖ τὸ ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἐξυμνηθέν, εἰς τοὺς πρώτους τοῦ ἀνθρωπέου χρόνους ἀναφερόμενον, αἰδῖον ἔαρ (ver erat aeternum Ὀσούδ. Μεταμ. I, 107. Πρὸβλ. καὶ Ὀμ. Ὀδυσ. Δ, 563-568). Τὸ θερπνὸν ἀλλὰ βραχυτάτων ἔαρ διαδέχεται παρ' ἡμῖν τὸ ὄχληρόν καὶ δυσύποιστον θέρος μετὰ τῆς χορείας τῶν ἀνηλιῶν ζωφίων, ἀπερ ἀπὸ τοῦ πλείστου τῶν ἀνθρώπων ἀφαιροῦσι τὴν μόνην ἀναψυχὴν καὶ παραμυθίαν τοῦ μακροῦ τῆς ἡμέρας καμάτου, τὸν ὕπνον. Οὕτως ἡμῖν ἀντὶ πολλοῦ πωλεῖ τὸ θέρος τὴν καρποφορίαν. Ἐἴτα πάλιν τὸ βραχὺ μετόπωρον διαδέχεται ὁ μακρὸς καὶ βαρὺς χειμῶν, οὗ τῆς ἀπ' ἀνθρωπίας ἀπαλλάττει ἡμᾶς ἐπὶ ποσὸν ἢ βιομηχανία καὶ ἢ τέχνη μόνον ἐφ' ὅσον ἐν οἰκῆμασι καὶ ἐν στέγαις· ἔξω δ' αὐτῶν ἀδυνατοῦσιν ἡμᾶς ἀπαλλάξαι τῶν τοῦ ψύχους καὶ τοῦ θάλλους ἐπιηριῶν καὶ ἀχθηδόνων. Ἐπειδὴ δ' ἡ πλείστη τῆς κοινωνίας ὑπὸ τῶν ἀδυσωπήτων τῆς ζωῆς ἀναγκῶν ἀναγκάζεται δικάζειν μεθ' ἡμέραν τὸν βίον ἐν ὑπαίθρῳ πρὸς ἐργασίαν τε τῆς γῆς καὶ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων ὑπὸ τοῦ βίου καὶ τῆς κοινωνίας ἐπιβαλλομένων καθηκόντων τέλεσιν, οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων, ἰδίᾳ δὲ τῶν ἀνδρῶν εἰσὶν, ὡς τὸ εἶκος, κατακεκριμένοι ταλαιπωρεῖν, ὑπομένοντες ἐν τῷ βίῳ παντὶ τὰς ὑπερβολὰς τοῦ ψύχους καὶ τοῦ θάλλους. Ἐκ δὲ τούτου τοῦ (κατὰ φιλοσόφους τινὰς) τελικοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως αἰτίου, τῆς ἐπιγνώσεως καὶ θεωρίας τοῦ ὄντος καὶ τῆς ὁμολόγου ἠθικῆς τελειώσεως ὀλίγιστοι μῶλις ἐφικνοῦνται τοῦ ὄλου γένους, τῶν πλειόνων εἰς τὸ ζῆν ἀπλῶς, τουτέστι τὸ τὰ πρὸς τοῦτο πορίζεσθαι, τὴν ὅλην ζωὴν ἐν πόνῳ καὶ μόχθῳ καὶ στερησεσι παντοδαπαῖς κατανάλισκόντων. Ἴνα πορίζηται τὰ πρὸς τροφήν αὐτῷ καὶ διατήρησιν ἀπαραίτητα, τουτέστι τὴν σάρκα καὶ τὸ γάλα τῶν ζῶων, ὅσα βρώσιμα, καὶ τὰ σῖτα καὶ τὰ λάχανα καὶ τοὺς καρπούς, ἠναγκασμένος ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος ὑπὸ ταῖς πολλαῖς φλογεραῖς ἀκτίσι τοῦ ἡλίου διαρκῶς ἐργάζεσθαι τὴν γῆν καὶ περιποιεῖσθαι καὶ περιθάλλειν τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῶα, καθιστάμενος οὕτω δούλος αὐτὸς ἐκείνων, ὧν ἀγάλλεται θεωρῶν ἑαυτὸν γεγεννημένον ἄρχοντα καὶ κύριον. Μόνος αὐτὸς τῶν ἐπὶ γῆς οὐδεμιᾶς τυγχάνει παρ' αὐτῆς ἀμέσου συνδρομῆς καὶ προστασίας· γεννᾶται μὲν ἄπορος καὶ

γυμνός καὶ ἀσθενής καὶ ἐλεεινός, βίῳ δὲ καὶ διασώζεται δι' ἐργασίας καὶ μόχθων ἀτελευτήτων. Περιγράφει δὲ τὴν τοιαύτην οἰκτρὰν καὶ ἀθλίαν τοῦ ἀνθρώπου πρῶτην εἰς τὸν βίον εἰσοδὸν ἐναργῶς καὶ εὐφραδῶς ὁ γλυκὺς καὶ φιλόκωπος Πλούταρχος ἐν οἷς φησιν·

«Οὐδὲν ἐστὶν οὕτως ἀτελές οὐδ' ἄπορον οὐδὲ γυμνὸν οὐδ' ἀμορφον οὐδὲ μιᾶρον ὡς ἀνθρώπος ἐν γοναῖς ὄρωμενος· ὧ μόνῳ σχεδὸν οὐδὲ καθαρὰν ἔδωκεν ὁδὸν εἰς φῶς ἢ φύσιν, ἀλλ' αἰματι πεφυρμένος καὶ λύθρου περίπλευς καὶ φονευομένῳ μᾶλλον ἢ γεννωμένῳ· εἰκῶς οὐδενός ἐστὶν ἀψασθαι καὶ ἀνελέσθαι καὶ ἀσπᾶσασθαι καὶ περιλαβεῖν ἢ τοῦ φύσει φιλοῦντος».

Εἰς τοῦτο δὴ (τὴν τροφήν καὶ τὴν ζωὴν) ἐργαζόμενοι καὶ πρὸς κουφισμὸν τινα τοῦ ἀθλίου βίου διαπόντιοι φερόμενοι χιλιᾶδες καὶ μυριάδες ἀνθρώπων, οὕτως εἰπεῖν, καταδρόχθίζονται κατ' ἐνιαυτὸν ὑπὸ τῆς ἀσπλάγγου θαλάσσης, οἰκῆματα δὲ καὶ πόλεις μερόπων ἀνθρώπων ἐν ἔτεσι πολλοῖς ἀγῶσι καὶ μόχθοις μυρία εἰς ἀκμὴν ἀφικόμενοι ἐν ὀφθαλμοῦ ῥιπῇ ἀνατρέπονται ὑπὸ τῆς γῆς σειομένης· θάλλπος ἐξαισιον, ὑδάτων ὀμβρίων αἰφνίδιος καταφορὰ διαφθείρει καὶ καθαιρεῖ ἐν ἡμέρᾳ ἢ νυκτὶ μίξ προΐοντα καὶ καρπούς μηνῶν πολλῶν ἢ ἐνιαυτοῦ ὀλοκλήρου. Ταῦτα δ' οὐχ ἀπαξ οὐδὲ δίς, ἀλλ' ἐξ οὗ τις ἐστὶν ἀνθρώπων ἱστορία καὶ μνήμη, κατὰ συνεχεῖς περιόδους διατελοῦσιν αἰεὶ γινόμενά τε καὶ ἐσόμενα μέχρι συντελείας «ἔς τ' ἂν ὕδωρ τε βέη καὶ δένδρεα μακρὰ τεθῆλη». Καὶ ἐστὶν οὕτω καθ' ἐκάστην ὄραν τοὺς πλείονας τῶν ἀνθρώπων ἀσθμαίνοντας καὶ καταβεβλημένους ὑπὸ καμάτων καὶ μόχθων συχνάκις ἀκάρπων, ἐπὶ τὸ διὰ παντός ὑπὸ τῆς Εἰμαρμένης κατεγνωσμένους εἰς ἀγευστίαν καὶ στέρησιν παντελῆ τῶν εὐγενῶν τῆς διανοίας ἀπολαύσεων. Τὸ ἀγαθόν, οὐ πάντα κατ' Ἀριστοτέλη ἐφίεται καὶ σὺν αὐτῷ τὸ ἀληθές καὶ τὸ κάλον, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἢ εὐδαιμονία, ἢ ἐπιστήμη καὶ τὸ κάλλος, τὸ τε φύσει καὶ τὸ τεχνικόν, ἐν ὀλίγιστοις μόνον ἀπαντῶσι τόποις, τὸ δ' ἀνθρώπινον ἰδανικόν ἢ τὸν κατ' ἰδέαν ἀνθρώπινον βίον ἐστὶ πῶς εὐρίσκειν μόνον ἐν τοῖς τῶν δυναστῶν καὶ μεγιστάνων καὶ ζαπλοῦτων μεγάρους. Ἄλλ' ἂν οἱ τοῖχοι καὶ αἱ μετόπαι καὶ οἱ κίονες καὶ ὅλως οἱ λίθοι τῶν πολυτελῶν καὶ περικαλλῶν ἐκείνων μεγάρων καὶ οἱ ἐν αὐτοῖς ἐναποκεκρυμμένοι πολλοὶ καὶ ποικίλοι θησαυροὶ φωνὴν λαβόντες ἀνθρωπίνην, ὡς περ οἱ ἀνεμοὶ καὶ τὰ ὕδατα καὶ τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῆς

φύσεως ἐν τῷ τερπνῷ τοῦ Νάλου καὶ τῆς Δαμαϊαντίας διηγήματι, μαρτυροῦντα περὶ τῆς ἐκείνης ἀγνότητος, παρὰ πάντα τὸν χρόνον τῆς τάνδρος ἀπουσίας τὴν κοίτην ἀμόλυτον τηρησάσης, ἠδύνατό πη λέγειν ἐρωτώμενοι ἀντὶ πόσων καὶ πηλίκων κόπων καὶ μόχθων καὶ καμάτιων καὶ πολλάκις ἀδικιῶν καὶ θακρῶν καὶ θυσιῶν ἀνθρωπίνων ἐτέθησαν ἐν οἷς εἰσι τόποις, ἀποστραφεῖς αὐτοὺς βεβαίως ὁ ἐρωτήσας εὔρεν ἂν αἰρετώτερον ἢ μὲν αὐτὸς ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου ἐσθλὴν ξηρὸν ἄρτον τῶν πολυτελῶν καὶ θελίλαρυγγίων ἐκείνων δειπνων, ἐν ᾧ δ' αὐτὰς οἰκεῖ πενιχρὸν καὶ φιλόκαλον οἶκημα τῶν εὐπρεπῶν κτιρίων καὶ τῶν χρυσοκεντήτων ἐπίπλων καὶ λοιπῶν περιλαμβῶν κοσμημάτων. Χρησάσθω τις παραδείγματι τούτου τῆ ἐν Γῶμῃ πρό τοῦ Σωτῆρος ἡδὴ καὶ μετ' αὐτὸν ἀκμασάση τρυφή καὶ πολυτελεία. Πρὸς ταύτην πύλεις μὲν εὐδαιμονες ὄλαι, ἑλληνικαὶ τε καὶ βάρβαροι, μετεβλήθησαν ἄρδην εἰς ἐρείπια, λαοὶ δὲ καὶ ἔθνη περιήλθον ἀπ' ἐλευθερίας εἰς δουλείαν καὶ μυριάκις μυριάδες ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς οἰκουμένης εἰργάζοντο πρὸς ἀποπλήρωσιν τῆς λιχθείας καὶ τῆς τρυφῆς καὶ τῆς ἄλλης πλεονεξίας τῆς κοσμοκράτορος πόλεως. Ταῦτό δέ, *multis iniquis*, ὡς πᾶσι δῆλον, διατελεῖ γινόμενον καὶ μέχρι τῆς σήμερον, τουτέστιν οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων ἀνά πᾶσαν τὴν γῆν ἀδιαλείπτως ἐργάζονται καὶ κοπιῶσιν, ἵνα τὸ λοιπὸν ὀλίγιστον ἐν ἀνέσει καὶ τρυφῇ καὶ πολυτελείᾳ διάγῃ τὸν βίον.

Καὶ ταῦτα μὲν εἶπομεν ἰδίᾳ θεωροῦντες τὴν εὐκρατον καλουμένην ζώνην, ἐν ἣ καὶ κατ' ἐξοχὴν ἀνεπτύχθη καὶ διατελεῖ ἀναπτυσσομένη τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἰδίᾳ δὲ τῶν ἡμέρων ἐθνῶν, ἢ ἐνέργεια, ἐν ᾧ ἐν ταῖς ἄλλαις, τῇ διακεκαυμένη, πολλῷ μᾶλλον ταῖς δυσὶ κατεψυγμέναις, ὑπὸ τῆς ἀκράτου θερμότητος καὶ τοῦ δυσανέκτου ψύχους ὀλίγιστα καθόλου δύναται ἐπιτελεῖν τὸ τοῦ ἀνθρώπου δραστικὸν καὶ φιλόπονον. Ὁρμώμενοι δ' ἐντεῦθεν εὐκαιρον ἠγούμεθα λαλῆσαι τινα καὶ περὶ τῆς κοσμικῆς τοῦ ἡμετέρου πλανήτου πρὸς τὸν ἥλιον θέσεως καὶ τῆς ταύτης ἐπιδράσεως εἰς τὸν καθόλου βίον.

Ὡς καλῶς γινώσκουσι πάντες οἱ τῶν ἡμετέρων εὐμενῶς ἀκροώμενοι λόγων, ἐν ἐκάστῳ τῶν πλανητῶν οὐ τὴν αὐτὴν ὁ ἄξων ἔχει πρὸς τὸ τῆς τροχιαῆς ἐπίπεδον θέσιν ἢ κλίσιν, ἀλλ' ἄλλην ἐν ἄλλῃ. Τοῦτο δ' ἐστὶν ὃ τὴν ἐν αὐτοῖς γενεᾷ διαφορὰν τῶν ὠρῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ τῶν κλιμάτων. Ἐξ οὖν τῶν ἡμετέρων πλανητῶν ὁ τοῦ Διὸς καὶ μόνος οὗτος ἵσταται σχε-

δόν τι κάθετος ἐπὶ τὸ τῆς τροχιαῆς ἐπίπεδον, ἐκ δὲ τούτου τῶν ἐπ' αὐτοῦ ζωνῶν ἢ μὲν διακεκαυμένη εἰς τὸν Ἰσημερινὸν συνέσταλται μόνον, αἱ δὲ κατεψυγμέναι περιορίζονται τοῖς πολικοῖς. Ἐκ δὲ τούτου τό τε φῶς καὶ ἡ θερμότης μειούμεναι βαθμηδὸν ἀπὸ τοῦ Ἰσημερινοῦ πρὸς τοὺς πόλους καθιστᾶσιν αὐτοῦ τὴν ὄλην ἐπιφάνειαν εὐκρατὸν τε καὶ μετ' ἀνέσεως οἰκήσιμον. Ὅθεν οἱ τὸν πλανήτην οἰκοῦντες ἐκείνον ἀσυγκρίτως, ὡς εἶπεν, εὐδαιμονέστερον διάγουσιν ἢ ἡμεῖς τὸν βίον. Οὐχὶ ταῦτό, τῇ ἡμετέρᾳ δυστυχίᾳ, συνέβη γενέσθαι καὶ τῇ γῆ. Ταύτης ὁ ἄξων ἀποτελεῖ πρὸς τὴν ἐκλειπτικὴν γωνίαν 66 καὶ ἡμισίας μοιρῶν. Ἐκ τούτου τῶν ὠρῶν αἱ μεταβολαὶ καὶ τὸ τῶν ἡμερῶν ἐν ταῖς εὐκράτοις ἀνίσουν, ἐξ ὧν κατὰ μέρος αἱ τοῦ βίου ταλαιπωρίαι. Τοῦτό τε δὴ καὶ ἄλλαι τῆς γῆς ἑλλείψεις οὐκ ὀλίγαι καθιστῶσι τὸν ἐπὶ ταύτης βίον οἶον αὐτὸν παρεστήσαμεν ἐν τοῖς μέχρι τοῦδε. Ἐπιτραπήτω δ' ἡμῖν ἐνταῦθα καὶ τὴν ζωὴν αὐτὴν οἶα τέ τις ἐστὶ καὶ ἐκ τίνος τρόπου διατελεῖ διατηρουμένη διὰ βραχέων ὡς οἶόν τε παραστήσαι.

Ἐκαστον γένος ἢ τάξιν ἐκάστη τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὑποτίθησι τιν' ἑτέραν μέχρι τῶν ἐνοργάνων ἦτοι τῶν πρώτων στοιχείων. Ὅθεν ἕκαστον ὑπέρτερον γένος ἢ τάξιν ἔχει τὸ ζῆν ἐκ τοῦ χείρονος ἢ τῶν λοιπῶν χειρόνων. Ἡ μὲν ζωὴ οὐδεμίαν ἐν τοῖς ἐνοργάνοις ἢ τινα πρώτην ἀμυδρὰν ἐν τοῖς κρυστάλλοις ἐξ ἐκείνων ἐμφανίζουσα γένεσιν, ἀπὸ τῶν φυτῶν ἀρξαμένη χωρεῖ κατὰ τάξεις εἰς τὸ ἀνθρώπειον· ἐκάστη δὲ τῶν τάξεων ὑπάρχει καὶ ζῆν διὰ τοῦ ἡσσανος ἢ προτέρου, τουτέστιν ἕκαστον ἰσχυρότερον ζῶν διατηρεῖ τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν καταναλίσκον τὴν τοῦ χείρονος ἢ ἀσθενεστεροῦ, τὰ δὲ μὴ δι' ἑτέρων διασώζονται καταναλίσκοντα τὰ φυτὰ. Διὸ καθόλου τῷ γένει τῶν ὀργανικῶν ἀπὸ τῶν ἀεικρεϊττόνων εἰς τὰ χείρονα λεγόμενον ἐφαρμύσι μόν ἐστὶ τὸ παροιμιώδες «ὁ θάνατός σου ζωὴ μου». Τὰ μὲν ταλαίπωρα φυτὰ, μετέχοντά πη καὶ ταῦτα κατὰ τινὰ ἀρχῆς τινος αἰσθήσεως, ὡς εἶπεν ὄνειρώδους, ἀκμάζουσι τὰ πλείστα μόνον ἵνα χρησιμεύωσιν ὡς τροφή τοῖς ζώοις, τὰ δ' ἐκείνοις τρεφόμενα τῶν ζῶων ἑτέροις καὶ ταῦτα πάλιν ἄλλοις, ὥστε καταστροφή καθόλου καὶ φόνος ἐκ περιτροπῆς ὑπάρχει τῶν ζῶων ἢ ζωῆ, τῶν μὲν κατεσθιομένων, τῶν δὲ κατεσθιόντων, ἀχωρίστως οὕτως εἶπεν, ὡς εἶοικε, τοῦ ζῆν ἐπὶ τῆς γῆς τῇ φθορᾷ καὶ τῇ θανάτῳ συνημμένου. Τοῦτου δ' ἐργάτης οὐκ ἔσχατος οὐδ' ἐλάχιστός ἐστὶν ὁ τῆς γῆς ἑαυτὸν ἡγεμόνας

καταστήσας ἄνθρωπος, ὃς ἄσμενος εἰς τὸ ἴδιον εἶναι καὶ εὖ εἶναι καταναλίσκει πᾶσαν ζῶσαν οὐσίαν. Ἐν αὐτῷ, τῇ δῆθεν κορωνίδι τῆς κτίσεως, κορυφῶται ὁ διὰ τῶν ζῶων ἀπάντων διήκων τῆς καταστροφῆς καὶ τοῦ φόνου νόμος. Τὸ λογικὸν καὶ θείας τινὸς ἀπορροίας μετοχὸν δημιουργήμα τοῦτο διατρίβον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ τῆς γενέσεως περὶ τὸ φθίρειν ἢ τὸ ἐπιμελλοῦσθαι φθορᾷ περιποιεῖσθαι τὰ λοιπὰ τῶν ζῶων οὐδαμῶς ἠγάπησε τοῦτο, ἀλλὰ τὰ ὄπλα δι' ὧν τὸ κατ' ἀρχῆς ἠμύνητο καὶ ἀνῆρει τὰ πολέμια τῶν ζῶων ἐστρέφεν ἐπὶ τοὺς ὁμογενεῖς ἀνθρώπους καὶ ἀνίπασα τοῦ ἡμετέρου γένους ἢ ἀπ' ἀρχῆς ἐς τὴν σήμερον ἱστορία παρ' Ἑλλησὶ τε καὶ βαρβάρους πλήρης ἐστὶν ἀφηγήσεων μαχῶν τε καὶ σφαγῶν καὶ καταστροφῶν καὶ πολέμων. Ἔτι δ' οὐδ' ἀναγκαῖον ἀρκοῦμενος ἠγγεῖσθαι κακὸν τὸ πολεμεῖν, εἰς ἐπιστήμην ἀνύψωσε τοῦτο καὶ τὸ πρῶτον ἀνέδειξε τῶν ἐλευθερίων ἐπιτηδευμάτων. Ἄει δὲ καὶ παρὰ πᾶσι τῆς μεγίστης ἠξιώθησαν δόξης οἱ πλείστους ἀποκτείναντες ἢ δυνατοὶ γενόμενοι κατακτείνειν ἀνθρώπους, ὡς περ τῶν ἀγαθῶν ἢ χρημάτων οἱ τὰ πλείστα κτησάμενοι. Διὸ καὶ τῶν πώποτε δορικτητῶρων ὁ φιλανθρωπότατος Ἀλέξανδρος ὁ Φιλίππου φόνους μὲν εἰργάσατο καὶ αὐτὸς οὐκ ὀλίγους ἐπιεικέστατος περ ὧν, εἰ δὲ τις αὐτῷ πόθεν ἐδίδοτο κλέους αἵρεσις ἀπὸ φιλοσοφίας ἢ ἐκ τοῦ χῶρας ἢ ἔθνη πολλὰ καταστρέψασθαι, δυσχυρίσασθαι ἂν τις, ἐπιεικῶς, ὡς οὐ μόνον, ὡς περ (καὶ δικαίως ἴσως) ἔλεγε, τῆς τοῦ κυνικοῦ Διογένης, ἀλλὰ καὶ τῆς αὐτοῦ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ τῶν πώποτε φιλοσοφησάντων δόξης αἰρετωτέραν ἂν ἠγήσοιτο τὴν ἐκ τῆς βασιλείας εἶναι. Καὶ περὶ μὲν ἐκείνου δύναται τις εἰπεῖν μετὰ τοῦ Χαιρωνέως, ὅτι δι' ὧν ἐποιήσατο πολέμων, πολυδακρύων οὐκ ἔλασσον ἐτέρων γενομένων, ἀγαθῶν ὅτι πλείστων ἐγένετο τοῖς ἠττηθείσιν αἴτιος, πανταχόσε τὰ παρ' Ἑλλησιν εἰσαγαγὼν ἀγαθὰ καὶ δαψιλῶς διοχετεύσας, καὶ τρόπον τινὰ τὸ τοῦ Πλάτωνος ὄνειρον ἐπὶ ποσὸν κατορθώσας, καθ' ὃν οὐκ ἔσται παῦλα κακῶν ταῖς κοινωνίαις, αἰὰν μὴ ποτε θεῖα τινὶ μοῖρα συνέλθωσιν εἰς ταῦτό βασιλεία καὶ φιλοσοφία». Τὸ πλείστον ὅμως τῶν πολέμων οὐδενὸς ἐγένετο τῶν ἀγαθῶν οὐδὲ γίνεται τοῖς ἀνθρώποις αἴτιον ἄλλου πλὴν ὀλέθρου καὶ καταστροφῆς καὶ δακρύων, ὃ δ' ἢ γῆσειομένη μὴ συνειδυῖα διαπράττει, τοῦτο ποιῶσιν ἀνθρώποι σαφῶς τε συνειδότες καὶ βουλόμενοι. Κάκει μὲν ἢ φύσις ἢ τὸ πεπρωμένον ἢ

καὶ ἢ παρὰ τοῦ θεοῦ τιμωρία τὴν αἰτίαν ἔχει, ἐνταῦθα δὲ μόνη τῶν ἀνθρώπων ἢ πλεονεξία καὶ τὸ θηριώδες καὶ τὸ φιλαυτὸν μετ' ἐπιχειρηκακίας. Καὶ ταῦτα μὲν ταύτη.

Ἴνα δὲ τις ἀμῶς γέ πως εἰδῆ τῶν ἐκ τοῦ πολέμου δεινῶν τὸ μέγεθος, ἀναγνώτω παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς τὴν ἀφήγησιν ἐνίων μόνων ἐκ τῶν ἀρχαίων ἢ τῶν ἐν τοῖς μέσοις χρόνοις ἢ καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς πολέμων καὶ μαχῶν καὶ τὰ κατὰ τὴν ἄλωσιν ἐνίων ἐκ τῶν ἀρχαίων πόλεων, οἷον Κορίνθου, Νουμαντίας, Ἀθηνῶν, Ἱερουσαλήμ καὶ Καρχηδόνας. Ἐπειδὴ δ' ἐκ τούτων ἐνταῦθα πρόχειρον ἔχομεν τὸν Ἀππιανόν, παρατίθεμεν τὸ χωρίον ἐν ᾧ περιγράφει τὴν ὑπὸ Ρωμαίων ἄλωσιν τε καὶ κατασκαφὴν τῆς Καρχηδόνας, ἔχον ὧδε:

Ἄλλη δ' ἦν ἐκ τούδε ὄψις ἐτέρων κακῶν, τοῦ μὲν πυρὸς ἐπιφλέγοντος πάντα καὶ καταφέροντος, τῶν δὲ ἀνδρῶν τὰ οἰκοδομήματα οὐ διαιρούντων ἐς ὀλίγον, ἀλλ' ἀθρόα βουλομένων ἀνατρέπειν. Ὁ τε γὰρ κτύπος ἐκ τούδε πολὺ πλείων ἐγένετο, καὶ μετὰ τῶν λίθων ἐξέπιπτον εἰς τὸ μέσον ἀθροὶ νεκροί. Ζῶντές τε ἕτεροι, πρεσβύται μάλιστα καὶ παῖδια καὶ γυναῖκα, ὅσα τοῖς μυχοῖς τῶν οἰκιῶν ἐκέκρυπτο, οἱ μὲν καὶ τραύματα φέροντες, οἱ δ' ἠμίφλεκτοι, φωνὰς ἀηδεῖς ἀφιέντες. ἕτεροι δ', ὡς ἀπὸ τοσοῦδε ὕψους μετὰ λίθων καὶ ξύλων καὶ πυρὸς ὠθούμενοι καὶ καταπίπτοντες ἐς πολλὰ σχήματα κακῶν διεσπῶντο, ρηγνύμενοί τε καὶ καταπασσόμενοι. Καὶ οὐδ' ἐς τέλος αὐτοῖς ἀπέχρη ταῦτα. λιθολόγοι γάρ, ὅσοι πελέεσι καὶ ἀξίνοις καὶ κοντοῖς τὰ πίπτοντα μετέβαλλον τε καὶ ὠδοποιῶν τοῖς διαθέουσιν, οἱ μὲν τοῖς πελέεσι καὶ ταῖς ἀξίνοις, οἱ δὲ ταῖς χηλαῖς τῶν κοντῶν, τοὺς τε νεκροὺς καὶ τοὺς ἔτι ζῶντας εἰς τὰ τῆς γῆς κοιλά μετέβαλλον, ὡς ξύλα καὶ λίθους ἐπισύροντες ἢ ἀνατρέποντες τῷ σιδήρῳ ἦν τε ἀνθρώπος ἀναπλήρωμα βάρου. Μεταβαλλόμενοι δ' οἱ μὲν ἐς κεφαλὰς ἐφέροντο καὶ τὰ σκέλη σφῶν ὑπερίσχοντα τῆς γῆς ἠσπαιρον ἐπὶ πλείστον, οἱ δ' ἐς μὲν τοὺς πόδας ἐπιπτον κάτω καὶ ταῖς κεφαλαῖς ὑπερεῖχον ὑπὲρ τὸ ἔδαφος. ἴπποι δ' αὐτοὺς διαθέοντες ἐς τὰς ὄψεις ἢ τὸν ἐγκέφαλον ἐκόλαπτον, οὐχ ἐκόντων τῶν ἐποχομένων, ἀλλ' ὑπὸ σπουδῆς. Ἐπεὶ οὐδ' οἱ λιθολόγοι ταῦτ' ἔδρων ἐκόντες ἀλλ' ὁ τοῦ πολέμου πόνος, καὶ ἢ δόξα τῆς νίκης ἐγγύς, καὶ ἢ τοῦ στρατοῦ σπουδῆ, καὶ κήρυκες ὁμοῦ καὶ σαλπινγκταὶ πάντες θορυβοῦντες, χιλιάρχοι τε καὶ λοχαγοὶ μετὰ τῶν τάξεων ἐναλλασσόμενοι καὶ διαθέοντες ἐνθους

ἀπαντας ἐποιοῦν καὶ ἀμελεῖς ὑπὸ σπουδῆς τῶν ὀρωμένων». Τοιαῦτα τοῦ πολέμου δεινὰ πρὸς μυρίοις ἄλλοις, οἷς, ὡς περ εἴρηται, διατελεῖ συνεχόμενον τὸ βρότειον ἀπ' αἰῶνος, μειωθέντα μὲν ὑπὸ τῆς ἀληθῶς οὐρανοπετοῦς ἠθικῆς τοῦ Ἰησοῦ διδασκαλίας, ἀλλ' ὅμως ἐσάμενα, φεῦ! ὡς ἔοικε, καὶ τοῦ λοιποῦ μέχρι συντελείας, «εἰς ἃν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ἦ» κατὰ Θουκυδίδην.

Ἐρχόμεθα δὲ τέλος ἐν ἡ προσεθέμεθα τῆς πραγματείας εἰς τὸν ὄρατον καὶ τελειωτὴν τῆς Σοπεναυαίρου διδασκαλίας Κ. Ἀρτμαννον, οὗ ἡ τοιαύτη φιλοσοφία συνέχειά πως οὔσα καὶ τελείωσις τῆς ἐκείνου, διαφέρει ταύτης οὐχ ἥσσον ἄλλῃ τε καὶ αὐτῇ τῇ βλάσει. Φιλοσοφῶν ὁ Ἀρτμαννος ὀρμάται ἐκ τοῦ μὴ συνειδότος (Unbewusst), ἐξ οὗ καὶ τὴν κυριωτάτην πραγματείαν οὕτω, τ. ἔ. *Philosophie der Unbewusstheit* (Philosophie des Unbewusstheit), ἐνοποιῶν, ὡς εἰπεῖν, τὴν Ἰγγέλου *λογικὴν ἰδέαν* καὶ τὴν Σοπεναυαίρου τυφλὴν ἢ ἀλογον βούλησιν. Ἔστιν οὖν αὐτῷ τὸ μὴ συνειδὸς ἄμφο τὰυτα, βούλησις (Wille) καὶ παράστασις (Vorstellung), ἡ δ' ἐν τῷ παντὶ ἐνεργεῖα διηνεκῆς τῶν δυοῖν τούτων ἦτοι τοῦ λογικοῦ καὶ τοῦ ἀλόγου ἀνταγωνισμὸς πέρας ἔχων τὴν τοῦ πρώτου νίκην. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ ἀλογον ἐστὶ πως οὐσία καὶ αἰτία τοῦ κόσμου, δηλώσειός τινος ὄντος αὐτοῦ καὶ ἀποκαλύψεως, ἔστι μὲν οὗτος ἀλογος τὸ εἶναι, καθήκει δὲ τῷ κῆ διορθώσασθαι τὴν ἀλογίαν ἐπανέχοντι τῷ συνειδῶτι τὴν ἀλογον εἰς τὴν μὴ βούλησιν ἦτοι τὴν τοῦ μὴ ὄντος ἢ τοῦ μηδενὸς ἀναληθίαν. Οὕσα τοίνυν ἡ τοιαύτη θεωρία παρὰ Σοπεναυαίρω, καθάπερ εἶδομεν, ὑπομνησθεῖται πῆρ τὸ παρὰ τοῖς Βουδισταῖς Νιρουῶνα (Nirwana)¹, τ. ἔ. τὴν ἀπὸ τῆς ὕλης ἀπαλλαγὴν καὶ πρὸς τὸ θεῖον ἐνωσιν, οὗ θεωρουμένου τέλους ἐσχάτου πάσης ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, ἐφικνεῖται κατ' ἐκείνους ὁ τῆς ἀκρας ἐξικόμενος ἐπιστήμης καὶ πάσης ἐξ ἀκριβείας τῆς ἀρετῆς ἀσκή-

σας. Ὁ μὲν οὖν Σοπεναυαίρος ἡγεῖται τοῦτο κατορθωτὸν διὰ τῆς ἰδίας ἐκάστου τῶν βροτῶν ὡς εἰπεῖν αὐταναιρέσειος, ὁ δ' Ἀρτμαννος διὰ καθολικῆς τῶν ἀνθρώπων ἀπαξ ἀπάντων ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τῶν τοῦ εἶναι δεσμῶν καὶ βασάνων. Διαφέρουσι δ' ἔτι τῶν δυοῖν φιλοσόφων αἱ θεωρίαι καὶ τῷ ἐκείνων μὲν ἀληθῶς ὑπάρχειν ἡγεῖσθαι μόνον τὸ λυποῦν ἢ τὸ ἄλγος, τοῦτον δ' ἀμφοτέρω μὲν ὄντως ὑπάρχειν, εἶναι μέντοι πολλῶν τινι πλεόν τῆς ἡδονῆς τὴν λύπην.

Τοιαῦτα διὰ βραχείων, ὡς περ ἀνεπτύξαμεν ἐν τε τῇ πρώτῃ καὶ ἐν τῇδε τῇ πραγματείᾳ, τὰ τοῖς ἀρχηγέταις τῶν ἀπαισιοδόξων, ἔτι δὲ καὶ αὐτοῖς ἡμῖν περὶ τοῦ βίου καὶ καθόλου τοῦ εἶναι τοῦ τῶν ἀνθρώπων ἀρέσκοντα. Ἀφικόμενοι δὲ νῦν εἰς τὸ συμπέρασμα καὶ περαινέιν μέλλοντες τὴν πραγματείαν ἀποφαινόμεθα πάνυ συντόμως, ὅτι: δυνατόν μὲν ἴσως ἐπὶ ποσὸν ἐν τῷ μέλλοντι χρόνῳ βελτιωθῆναι πῆρ τὴν τοῦ βροταίου κατάστασιν ἀγῶνι τοῦ γένους κοινῷ καὶ τῇ παρὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, τελειότερων ἀεὶ γινομένων, ἐπικουρίᾳ, τελείαν μὲν τοῖ καὶ καθολικὴν τοῦ βροταίου παντός εὐδαιμονίαν καὶ τῶν πλείστων, ὡς ἔστι νῦν, ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀδιδίου δυσημερίας ἀπὸ τοῦδε καὶ διὰ παντός παραπεμπτόν εἰς τὰς νήσους τῶν ὄνειράτων, ἐπαναλαβόντας ἔχον, εἴπερ που, κατὰ χώραν ἐνθάδε τὸ τοῦ Γερμανοῦ «τοῖς πτωχοῖς», εἰπόντος, «εἷς ἐστὶ φίλος ἐπὶ γῆς, ὁ θάνατος»¹. Καθιστῶσι μὲν οὖν εἰς ἀδημονίαν οἱ τοιοῦτοι λόγοι τοὺς φιλανθρώπους, αἰρετώτερον ὅμως κομιδῇ καὶ κῆλλιον, ὡς πάντες ὁμολογήσουσιν οἱ ὀρθὰ φρονούντες, ἀπογνόντας ἀπαξ ἡσυχίαν ἀγεῖν ἢ πρὸς καιρὸν ὑπ' ἐλπίδος ἐξιτήλου καὶ τῆς αὐταπάτης ἀγομένου, ὡς περ ἕκαστος ἡμῶν εἰς παιδάς τελῶν, γυμνὴν μετὰ ταῦτα καὶ μετὰ πλείονος ἀληθῶς τὴν δεινὴν εἰσιδεῖν ἀλήθειαν.

I. ΚΑΡΘΑΙΔΗΣ.

1) Ἰδὲ Horau II. Wilson a Dictionary Sanscrit and English p. 478.

1) Die Armon haben auf Erden nur einen einzigen Freund, den Tod.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ.ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.γ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008